

11. *Yuzhnaya kopeyka — The southern copeck.* (1916) Malenkiy feleton — Small feuilleton. 25 July. p. 2.
12. *Yuzhnaya kopeyka — The southern copeck.* (1916) Letuchie zametki — The volatile notes. 1 August. p. 2.
13. *Yugo-Zapadnyiy kray — The Southwestern land.* (1916) A. I. Guchkov o myase — A. I. Guchkov about meat, 29 July, p. 2.
14. *Yuzhnaya kopeyka — The southern copeck.* (1916) «Myasopustnoe» — «Shrovetide». 4 August. p. 2.
15. *Yugo-Zapadnyiy kray — The Southwestern land.* (1916) K vvedeniyu myasopustnyih dney — As regards introduction of Shrovetide days. 10 August. p. 3.
16. *Kievskaya myisl — The Kyiv thought.* (1916) K vvedeniyu myasopustnyih dney — As regards introduction of Shrovetide days. 6 August. p. 3.
17. *Yugo-Zapadnyiy kray — The Southwestern land.* (1916) Peresmotr zakona o myasopustnyih dnyah — The revision of law about Shrovetide days. 9 November. p. 1.
18. *Yuzhnaya kopeyka — The southern copeck.* (1916) Otmena myasopusta — The abolition of Shrovetide, 20 December. p. 2.
19. *Yuzhnaya kopeyka — The southern copeck.* (1917) Zhertva «hvostov» — Victim of queues. 6 February. p. 3.

Надійшла до редакції 23 вересня 2014 р.

УДК 94(477):342.7«1944/1953»

С. О. Гордійчук, В. В. Міщанин

АНТИРАДЯНСЬКІ НАСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ В ЧАСИ «СТАЛІНЩИНИ» (1944–1953 рр.)

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна

Міщанин Василь Васильович, к.і.н, доц., доцент кафедри історії України, e-mail: mistschanyn@mail.ru

Гордійчук Сергій Олегович, здобувач кафедри історії України, вчитель історії Перечинської школи-інтернату I–II ст., e-mail: gaga1301@mail.ru

АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про політику радянської влади на Закарпатті у повоєнні роки і реакцію на неї місцевого населення. На підставі архівних документів показано позицію місцевого населення

на превентивну радянізацію в період Народної Ради Закарпатської України 1944–1945 рр., а також дії нової влади в пошуках «антирадянських контрреволюційних елементів» — створення списків і арешти активістів Українського Національного Об'єднання, товариства «Просвіта» та ін. Також детально проаналізовані антирадянські настрої населення в умовах Закарпатської області 1946–1950 рр., протягом яких у краї утвердилася радянська влада. Велике невдоволення місцевого населення викликали проведення перших радянських виборів, колективізація та інші заходи радянської влади. Вказується також на репресивну політику комуністичної влади спрямовану проти осіб, які займалися «антирадянською агітацією і пропагандою».

Ключові слова: антирадянські настрої; Закарпаття; комуністична партія; органи державної безпеки; кримінальні справи.

С. О. Гордийчук, В. В. Мищанин

АНТИСОВЕТСКИЕ НАСТРОЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ЗАКАРПАТЬЯ ВО ВРЕМЕНА «СТАЛИНИЗМА» (1944–1953 гг.)

ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»,
пл. Народная, 3, г. Ужгород, 88000, Украина

Мищанин Василий Васильевич, к.и.н, доц., доцент кафедры истории Украины, e-mail: mistschanyn@mail.ru

Гордийчук Сергей Олегович, соискатель кафедры истории Украины, учитель истории Перечинской школы-интерната I–II ст., e-mail: gaga1301@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В статье речь идет о политике советской власти на Закарпатье в послевоенные года и реакцию на нее местного населения. На основании архивных документов показана позиция местного населения на превентивную советизацию в период Народной Рады Закарпатской Украины 1944–1945 гг., а также действия новой власти в поисках «антисоветских контрреволюционных элементов» — создание списков и аресты активистов Украинского Национального Объединения, общества «Просвіта» и др. Также детально проанализированы антисоветские настроения населения в условиях Закарпатской области 1946–1950 гг., на протяжении которых в крае утвердилась советская власть. Большое недовольство местного населения вызвали проведение первых советских выборов, коллективизация и другие мероприятия советской власти. Указывается также на репрессивную политику коммунистической власти, на-

правленную против лиц, занимавшихся «антисоветской агитацией и пропагандой».

Ключевые слова: антисоветские настроения; Закарпатье; коммунистическая партия; органы государственной безопасности; криминальные дела.

S. O. Gordiychuk, V. V. Mishchanyn

ANTI-SOVIET SENTIMENT OF THE TRANSCARPATHIAN POPULATION UNDER STALINISM (1944—1953)

Uzhhorod National University,
3, Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine

Mishchanyn Vasylyovych, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of History of Ukraine, e-mail: mistschanyn@mail.ru

Gordiychuk Sergiy Olegovych, Applicant at the Department of History of Ukraine, e-mail: gaga1303@mail.ru

ABSTRACT

The article deals with the policy of Soviet power in Transcarpathia in the postwar years and the reactions to it of the local population. Based on documentary sources the article shows the position of the local population on the preventive Sovietization during the period of People's Council of Transcarpathian Ukraine (1944—1945 years) and the actions of the new government in the search for «anti-Soviet counter-revolutionary elements» — creation of lists and arrests of activists of the Ukrainian National Association, «Prosvita» Society, etc. Also a detailed analysis is given to the anti-Soviet sentiment in the population in Transcarpathian region in 1946—1950, during which period the Soviet regime was firmly established in the province. The first Soviet elections, collectivization and other actions of the Soviet government caused a great dissatisfaction in the local population. The author describes repressive policies of the communist authorities against persons involved in «anti-Soviet agitation and propaganda».

Key words: anti-Soviet sentiment; Transcarpathia; Communist Party; security police; criminal case.

Починаючи з визволення Закарпаття від угорсько-німецьких загарбників у жовтні 1944 р., приєднання Закарпатської України до складу Радянської України 29 червня 1945 р., а особливо після утворення Закарпатської області в складі УРСР

(22 січня 1946 р.), радянська влада розпочала швидкими темпами зміни в суспільно-політичній, соціально-економічній, національній, релігійній сферах. Ці зміни досить швидко торкнулися кожного мешканця краю.

Якщо період Народної Ради Закарпатської України (далі — НРЗУ) 1944–1945 рр. ми можемо назвати «превентивною» радянізацією [1], коли місцеві комуністи здебільшого просто мавпували деякі закони Радянського Союзу, цим самим задекларувавши подальший соціалістичний напрямок розвитку краю, то з утворенням Закарпатської області тут починають діяти радянські закони, спрямовані на чимшвидше і цілковите влиття населення Закарпаття в «братню сім'ю народів СРСР».

Вступивши на територію Закарпаття, органи СМЕРШ із перших днів розпочали пошук і арешти активістів Українського Національного Об'єднання (УНО), товариства «Просвіта», молодіжного товариства «Пласт», військовиків «Карпатської Січі», вбачаючи в них «антирадянський контрреволюційний елемент». Такі списки вдалося скласти вже на середину 1945 р., оскільки до рук контррозвідників Червоної Армії потрапили архів канцелярії Карпатської України, а також частково списки агентурної мережі та оперативного обліку неблагонадійних елементів на Закарпатті чехословацької та угорської контррозвідки [2, с. 512]. Проти всіх них починаються репресії. І це незважаючи на те, що Закарпаття юридично входило до складу Чехословаччини, а під час Другої світової війни було захоплено Угорщиною і не мало жодного відношення до СРСР. До недавнього часу ця проблема залишалася малодослідженою. Проте із появою документальної розвідки колишнього народного депутата України, уродженця Закарпаття С. Аржевітіна [2] завіса над цією темою привідкрилася. Частина третя дослідження, яка називається «Відлуння», присвячена учасникам Карпатської України, їхній долі в часи НРЗУ та радянського періоду в історії Закарпаття.

Наприкінці 1944 р. органами СМЕРШу 4-го Українського фронту був заарештований за антирадянщину закарпатський журналіст Йосиф Бойчук. Він був звинувачений в тому, що в період угорської окупації надрукував у газеті «Уй Мараморош» статтю «Східна небезпека відбита», в якій містилася критика СРСР та країн антигітлерівської коаліції [3, с. 9]. 14 ве-

ресня 1945 р. спеціальний суд Закарпатської України засудив Й. Бойчука на 8 років виправно-трудових таборів (ВТТ). Подальша доля його невідома.

Після визволення Закарпаття, військове керівництво і комуністи прискіпливо цікавилися настроями населення відносно Червоної Армії, НРЗУ, комуністів, вагомих політичних подій [4–7].

В архіві знаходимо спецповідомлення народного комісара державної безпеки Української РСР С. Р. Савченка, під грифом «цілком таємно», до ЦК КП(б)У від 30 листопада 1945 р. про реакцію населення Закарпатської України в зв'язку з відміною сільгоспостачання державі. Тут відзначалося, що реагування населення в зв'язку з вивченням декрету зводилося головним чином до того, що звільнення від поставок державі було викликано важким становищем селянства Закарпатської України. Але разом з тим комісар відзначав: «Антирадянські елементи у своїй ворожій роботі спотворюють значення опублікованого декрету й стверджують, що це є результатом тиску Америки і Англії на політику Радянської держави по відношенню до Закарпатської України» [8, арк. 11]. Підставою для такої заяви комісара стали слова, зібрані агентами НКДБ в краї. Зокрема, житель села Середнє О. Білокович заявив: «Англія и Америка наказали Радянському Союзу відмінити всі податки з населення Закарпатської України, що він і зробив» [8, арк. 12]. А службовець пошти м. Мукачєвого Хіто в розмові із колегами висловився, що у відміні податку прихована хитра політика СРСР, спрямована на те, щоб схилити населення Закарпатської України до возз'єднання.

Подібне спецповідомлення С. Савченко відправив 30 листопада 1945 р. (нагадаємо, Закарпатська область була створена 22 січня 1946 р.) до ЦК КП(б)У з приводу реакції населення Закарпатської України на введення радянських грошей. Він констатував, що введення радянських грошей у переважній більшості населення «викликало загальне схвалення», проте були і незадоволені. Лісовий охоронець села Дравці, Ужгородського округу І. Томчанов висловився: «Селяни в селах не хочуть обмінювати пенге (грошова одиниця Угорщини) на радянські рублі (грошова одиниця СРСР), так як рублі не кращі від пенгів, причому пенге знову будуть у вжитку. Всі продукти селяни прода-

ють тільки за крони (грошова одиниця Чехословаччини), надіючись на те, що вони завжди будуть у використанні» [8, арк. 16].

Особливий контроль за мешканцями краю з боку компартійного керівництва та органів державної безпеки посилювався після утворення Закарпатської області. Що й казати, серед тих, хто був засуджений за антирадянську агітацію, опинилися навіть 27 делегатів першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України, які у свій час віддали голоси за Маніфест про возз'єднання. Їх засудили на різні строки ув'язнення у таборах особливі наради при МДБ СРСР, військові трибунали, спеціальний суд і обласний суд Закарпатської області [9, с. 64].

Одним із найважливіших випробувань, на думку комуністів, мали стати вибори до Верховної Ради СРСР (лютий 1946 року), вибори до Верховної Ради УРСР (лютий 1947 року) та вибори до місцевих Рад депутатів трудящих (грудень 1947 року). А тому організатори виборів поставилися до цього питання зі всією відповідальністю. І хоча вже перші радянські вибори до Верховної Ради СРСР 10 лютого 1946 року зафіксували необхідний для комуністів відсоток (понад 90 %): взяли участь 99,95 відсотка усіх крайових виборців, за кандидатів до Ради Союзу Верховної Ради СРСР свої голоси віддали 95,8 відсотка виборців, а до Ради Національностей — 92,1 відсотка, агентами НКДБ, партійними чиновниками в цей час були зафіксовані чисельні невдоволення краян політикою комуністів, тим, як відбувався виборчий процес.

Звернемось до архівних документів. У с. Дравці Ужгородського округу деякі селяни заявили, що «нам все рівно, яка буде влада, аби можна було б де купити одяг та взуття». На тій же Ужгородщині житель села Комарівці І. Дзанько заявив: «Краще жити без радянської влади, бо з нею з голоду помреш» [10, арк. 25].

Місцевим керівництвом чітко фіксувалася навіть найменші прояви якогось незадоволення населення радянською владою. Так, у «секретній» «Інформаційній записці» від 10 січня 1946 р. уповноваженого обкому КП(б)У по Рахівському округу А. Гіневського вказувалося, що «настрої мас здорові» [10, арк. 33]. Та разом з тим вказувалося на «діяльність ворожої пропаганди». За його словами, ця пропаганда полягала в тому, що голова сільського народного комітету Богдан Кудрич «перед зборами за-

явив, що люди не будуть виступати, бо незадоволені: два місяці лісоруби не дістають тут зарплату та продуктів» [10, арк. 34]. У румунськомовному селі Середня Апша спілкування з виборцями відбувалося через перекладача. Проте це не завадило «відповідальним працівникам» зафіксувати репліку з місця: «А чому нам на дозволяють ходити в ліс по дрова, а потрібно платити по 20 рублів за кубометр?» [10, арк. 34]. Відзначено було у записці і діяльність священиків: «не дивлячись на святковий час і бажання деяких священиків затримати свою паству в церкві, селяни швидко наповнили зал зборів», «в с. В. Апша помітну протидію проводить місцевий священик Ференцик, за словами селян, ревно займається ворожою агітацією», «в самому Рахові... священик Уйгель скликає в себе на дому дітей... створивши щось на зразок школи на дому» [10, арк. 34]. Найбільший прояв «ворожої агітації» в Рахівському районі був зафіксований в селі Розтока — листівка із закликом голосувати «за Бенеша» або взагалі викреслити у бюлетені прізвище кандидата.

Ще бажанішого відсотку було досягнуто на виборах до Верховної Ради УРСР — 99,96 відсотка виборців взяли участь у виборах, «99,47 віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних» [11, арк. 10]. Проте саме на цих виборах ми спостерігаємо пасивний опір населення радянській владі та виборчому законодавству. Так, в Хустському виборчому окрузі проти проголосувало 818 виборців, крім того 530 виборців забрали з собою бюлетені. У Рахівському окрузі проти голосувало 939 чоловік, а 125 виборців порвали або забрали з собою бюлетені, у Перечинському окрузі ця цифра складала відповідно 517 і 111. В селі Порошково Перечинського округу бюлетені виборці розривали демонстративно [11, арк. 23]. В цьому ж селі в 300 бюлетенях викреслено прізвище кандидата, а в 56 випадках були на бюлетенях зроблені антирадянські написи: «Хай живе Черчіль», «Геть комуністів» [11, арк. 25].

В угорськомовному селі Велика Добронь Ужгородського округу в бюлетені на адресу секретаря партійної організації Гиді було написано: «Ти зрадив нашу націю, бережись, ми тебе вб'ємо» [11, арк. 26].

У с. Нанково Хустського округу був зафіксований факт, коли навіть комсомолец Ковач, який прийшов голосувати зі своєю родиною, демонстративно розірвав бюлетені [11, арк. 24].

Майже 100-відсоткову явку більшовики організували на місцевих виборах 21 грудня 1947 р. Із 473962 внесених до списку проголосувало 473939 виборців. Це майже 100 %. Влада врахувала попередні прорахунки і на цих виборах майже не зустрічаються на бюлетенях написи антирадянського змісту. Виключенням хіба що можемо назвати все те ж село Порошково, де на одному із бюлетенів було написано: «Комуністів нам не треба, бо вони нас з'їли. Нам треба чехів» [12, арк. 148]. Натомість зустрічаємо написи із висловлюваннями певних сподівань на місцеву владу. Так, наприклад, на виборчій дільниці № 68 де балотувався секретар обкому КП(б) У І. Туряниця, на двох бюлетенях були зроблені написи: «Бажаю успіхів т. Туряниці у поліпшенні роботи дитсадків, дитяслей і торгівлі» та «Надіюсь, виправдаєте довіру» [12, арк. 148].

Красномовним є напис на виборчому бюлетені, зроблений в одному з сіл Іршавського округу: «Радянська влада дала мені землю — 2 гектара землі, пенсію, громадянські права. Голосую за Радянську владу» [12, арк. 147].

Проте недовгою, мабуть, виявилася радість того, хто писав ці слова. Здійснюючи аграрні перетворення на Закарпатті, більшовики чинили за раніше апробованим алгоритмом: спочатку роздавали землю, щоб населення з прихильністю, або хоча б лояльно ставилося до радянської влади, а згодом її відбирали. Так було і на Закарпатті. Впродовж незначного за тривалістю історичного періоду закарпатське село пережило два радикальні перевороти. Спочатку — земельну реформу 1944–1945 рр., яка тимчасово створила масу середніх і дрібних приватних власників — хазяїв землі. І відразу ж потім — колективізацію 1946–1950 рр., яка ліквідувала такого хазяїна.

Одну з найголовніших радянських змін в аграрному секторі партійне керівництво вбачало в створенні колгоспів, розкуркуленні заможного населення та переселенні значної кількості сімей колгоспників та одноосібників в колгоспи і радгоспи південних областей Української РСР.

Вивчення архівних матеріалів, аналіз праць сучасних дослідників дають підставу зробити висновок, що проведення колективізації на Закарпатті зустріло значний опір у селян. Одним з перших проявів цього супротиву був опір натуральним

поставкам державі своєї продукції. Наступним кроком були так звані «бабські бунти».

Офіційно перший колгосп на Закарпатті був створений 13 березня 1946 р. с. Есень Ужгородського округу, який отримав назву ім. Хрущова. На початку березня 1946 р. у селі відбулися загальні збори селян, на яких виступив їх односельчанин Василь Мешко. До того він побував у складі делегації закарпатських селян у Київській області, де ознайомився з роботою колгоспів він і став головою колгоспу [13, арк. 3]. Протягом першого року радянської влади було зареєстровано ще один колгосп у пригороді м. Мукачєвого (ім. Дімітрова). На кінець 1947 р. в області нараховувалося 13 колгоспів.

У січні 1947 р. Оргбюро ЦК КП(б)У обговорило роботу сільської первинної партійної організації Великих Лучок, Мукачівського округу, «де було нагромаджено значний досвід масово-політичної роботи...» [14, с. 260]. У прийнятій постанові ЦК КП(б)У вказувалось, що партійна організація, виконуючи вказівки Комуністичної партії і радянського уряду, правильно почала перебудову життя села на новий соціалістичний лад, систематично проводила політико-виховну і агітаційно-масову роботу серед населення, створила міцний безпартійний актив, сміливо залучала селян до суспільно-політичного життя, організовувала бідняцько-середняцькі маси на боротьбу проти куркульства.

Проте при організації п'ятого в області колгоспу, в селі Великі Лучки, селяни відмовлялися вступати до колгоспу. Місцевим комуністам 16 березня 1947 р. все ж вдалося організувати колгосп, до якого загнули 16 селянських господарств. Протягом десяти днів у колгосп було подано додатково 17 заяв. Таким чином, до 28 березня Велико-Лучківський колгосп охопив 33 селянські господарства [15].

Уже на перших зборах з організації колгоспу жінки М. Цифра, М. Рубіш і М. Макусей заявили, що вони не вступлять до колгоспу, тому що там будуть голодувати, як в Росії. Наступні збори відбулися 23 березня 1947 р. Прагнув виступати заступник голови Мукачівського окрвиконкому, але йому не давали говорити. Спочатку присутні на зборах жінки підняли галас і часто вигукували: «Не треба нам колгоспу». Жінок підтримали Іван Попович та Іван Балоба [16, арк. 31, 33,

35, 39, 40, 84, 87, 88, 91], Дмитро Левдар [17, арк. 28, 31, 32, 34, 36, 54], закликаючи людей не вступати до колгоспу. У постанові на арешт Івана Поповича відзначалося, що він вороже настроений до радянської влади, разом з іншими куркулями с. Великі Лучки 23 березня 1947 року, у момент проведення зборів з питань організації колгоспу вигукував антирадянські гасла.

Чоловіки були заарештовані. На допитах вони підтвердили, що вони висловлювалися проти колгоспу. Слідчі їм інкримінували також причетність до Аграрної партії, яка існувала на Закарпатті за часів Чехословаччини, та вела активну боротьбу проти місцевих комуністів [16, арк. 66, 67, 71, 72, 86, 97, 98]. Також їх було віднесено до куркулів.

У залі суду 16 травня 1947 р. І. Попович заявив, що визнав свою вину частково, і підписав протокол допиту у зв'язку з тим, що йому слідчі погрожували розправою [16, арк. 123 зв.]. І. Балоба повністю визнав свою вину [16, арк. 35, 66, 67], що, мабуть, вплинуло на пом'якшення вироку. Закарпатський обласний суд 16 травня 1947 р. засудив Івана Поповича на 7 років та Івана Балобу на 4 роки таборів [16, арк. 131–132]. Цього ж дня відбувся і суд над Д. Левдарем, якого засудили на 5 років виправно-трудова таборів (ВТТ) [17, арк. 96].

Відзначимо, що створення колгоспу у В. Лучках порушило інтереси близько 400 одноосібників. Місцеві органи влади для створення колгоспу виділили 150 га найкращих земель, що раніше належали одноосібникам. Останні були компенсовані іншими наділами землі, в тому числі, окремі з них — на відстані 18 кілометрів від села [18, с. 79–80].

У спецдонесенні про вилазку куркульських елементів в с. Великі Лучки Мукачівського округу, надісланому прокурором Закарпатської області І. В. Андрашком на ім'я Генерального прокурора СРСР К. П. Горшеніна, вказувалось, що «партійні і радянські органи не приділили достатньої уваги масово-пояснювальній роботі в період підготовки і організації колгоспу, не залучили на свій бік бідняків, не зуміли нейтралізувати середняків. Це призвело до активізації куркульських елементів, яким вдалося привернути на свій бік значну частину бідняків і середняків, земля яких була відведена колгоспу» [15]. У ніч з 27 на 28 березня 1947 р. невідомими був підпале-

ний двір заступника голови колгоспу І. Луца. Вогонь перекинувся на сусідній двір колгоспника М. Фенчака. Підозрювані в цьому В. Фельдїй і В. Газій були заарештовані. 1 квітня трактори вийшли на колгоспне поле для здійснення сівби. В цей час на колгоспних полях з'явилося близько 800 селян, які почали переорювати землю і чинити опір колгоспникам і працівникам МТС. Організатори цього виступу — П. Лемко, М. Рубіш і М. Козар — затримані. «Вжитими заходами куркульський опір був зламаний без застосування насильства», — зазначається в документі. В ніч з 1 на 2 квітня був підпалений двір секретаря партійної організації села Нові Лучки Смочка [18, с. 79–80].

Проте на організацію колгоспів в області це не вплинуло. 1948 рік стає для багатьох сіл і навіть округів першим кроком суцільної колективізації. Розширюється географія колективізації. Якщо перші колгоспи створювалися переважно в низинних і передгірних районах (Ужгородському, Мукачівському, Берегівському, Хустському, Тячівському), то тепер колгоспи починають виникати і в гірській зоні. Наприкінці 1948 р. на Закарпатті було організовано 371 колгосп, де об'єдналися 54 тисячі бідняцьких і середняцьких господарств, що становило 41,4 %. Колективні господарства були створені в 312 селах, з яких 176 стали селами суцільної колективізації. В 141 селі були утворені ініціативні групи, в яких було подано біля 4000 заяв [19, с. 62].

До квітня 1950 р. було організовано 546 колгоспів, у яких об'єдналися 94,2 % селянських дворів, було усунувано 94,4 % орної землі. Попереду починався новий процес — укрупнення колгоспів [20, с. 328]. На був 1950 р. в результаті укрупнення в області залишилось 294 колгоспи [21, с. 28].

Принцип «добровільності» при вступі до колгоспу яскраво ілюструє скарга на ім'я секретаря обкому КП(б)У Закарпатської області І. Д. Компанця від жителя с. Ворочево Перечинського району Михайла Петричка. Адже 20 березня 1949 р. його жінці Марії надійшов виклик з сільської ради терміново з'явитися на збори. На зборах жінку примусово заставляють написати заяву про вступ до колгоспу. Коли та відмовилась, її закрили в приміщенні і навіть благання Марії про те, що вдома на неї чекає 6-місячна дитина, яку вона годує, не впли-

нуло на партійне керівництво колгоспу. Лише коли прийшов чоловік Марії, Михайло Петричко, жінку відпустили [22, арк. 8–10].

27–28 січня 1948 р., в перший рік суцільної колективізації, у Великому Бичкові Рахівського округу також стався антиколгоспний виступ. «27 січня 1948 року вранці на колгоспне поле вийшло до 100 чоловік одноосібників, які розділили колгоспне поле колами і межами на ділянки, що їм належали раніше» [9, с. 70], — інформував голову облвиконкому І. І. Туряницю, начальник обласного управління держбезпеки полковник Б. М. Чернецький. Селяни не йняли віри, що земля їм уже більше не належить, і таким чином намагалися її повернути. За ці дії десятки селян було заарештовано.

Подібні протести відбулися і в с. Ірлява Ужгородського округу. В результаті на 8, 10 років таборів були засуджені жінки М. Гурела, М. Петах, П. Петах, О. Сирохман [9, с. 70]. А ось заворушення у Великій Доброні цього ж району прийшлося заспокоювати силою прикордонного загону. Ось що пишуть дослідники про цей виступ селян: «Вони вимагали, щоб їм дозволили збирати колгоспний урожай індивідуально в своє користування, а коли представник окружному КП(б)У відмовив їм, вони почали кидати в нього камінням та закликали інших громадян. Внаслідок цього в селі піднявся масовий безпорядок, який супроводжувався погромом і охопив понад 500 чоловік» [15].

Чи не найбільшого резонансу часів колективізації набули події у гірському селі Угля в 1948 році. Про них вперше розповів у своїй статті, яка базувалася на аналізі трьох томів кримінальної справи, ужгородський історик Омелян Довганич. Суть цього бунту полягала в тому, що жінки забороняли техніці МТС розорювати свої колишні ділянки землі, які відійшли до колгоспу, навіть лягали в борозни. Ось як про це пише згадуваний автор: «9, 10 і 15 жовтня 1948 р. в селі Угля відбувся масовий антиколгоспний виступ мешканців села, переважно жінок, спровокований куркулями проти оранки відведеної колгоспу землі. По прибуттю в село Угля трактора для оранки колгоспного масиву жінки вийшли в поле до трактора, де проголошували антирадянські, антиколгоспні вигуки, вимагали прибрати з поля трактор, кидали землею і камінням у трак-

тор, трактористів і радянсько-партійний актив, переслідували трактор за межі села Угля за 5 кілометрів у бік села Вільхівці» [28, с. 6].

По кримінальній справі проходило 13 людей: 10 жінок і 3 чоловіків. Всі вони були засуджені за те, що захищали свої права на землю, яку від них віднімала радянська колективізація.

Всі підсудні відкидали звинувачення на їх адресу в антирадянській і антиколгоспній агітації. Жінки, зокрема Олена Голубка, частково визнавали що сідали в борозну і не давали тракторам орати і вигукували, що їм не треба колгоспу [27, арк. 210, 217–219]. Тракторист Михайло Куцин, який повинен був орати це поле, також свідчив проти жінок, зокрема проти Гафії Дьордйай, яку звинувачував у тому, що вона 9 і 10 жовтня 1948 р. лягала в борозну під трактор та кидала камінням в нього [28]. А Іван Голубка на слідстві запевняв, що на колгоспному полі не був, ніколи і нікому не погрожував і нікого не бив. Тому жодної вини за собою не відчуває. Але, незважаючи на це, був засуджений.

Ще одну з затриманих — Гафію Голубку звинувачували у тому, що 10 жовтня 1948 р. вона дзвонила в церковні дзвони, щоб закликати населення брати участь у виступі проти оранки земель та колгоспу [27, арк. 194; 29, арк. 109, 187–189]. В подібному було звинувачено і Гафію Волос, яка за даними слідства бігала по селу і закликала жінок вибігати на поля і брати участь в антиколгоспному виступі [27, арк. 85, 131].

Серед заарештованих у с. Угля відзначимо засудженого Петра Волоса, якого слідство звинувачувало у проведенні антирадянської агітації [27, арк. 64, 72–74, 102–103], нібито він 26 вересня 1948 р. проводив таємні збори куркулів, які були спрямовані проти колгоспного устрою [29, арк. 114–146, 301]. Також його звинувачували у організації масового антиколгоспного заворушення 10 жовтня 1948 р. [29, арк. 74, 110, 113].

Потрібно зауважити, що зі справи не можна визначити точної кількості учасників «зворушення». Тут називаються абсолютні різні цифри — 150, 300, 500, 700 і навіть тисяча.

29 листопада — 2 грудня 1948 року відбулося судове засідання Закарпатського обласного суду під головуванням В. Русина. Засуджено на 25 років згідно зі статтями 54–10 та 56–16

КК УРСР — Петра Волоса («Ступінець»), Гафію Голубку, Петра Волоса («Дякуніва»); на 10 років таборів — Гафію Волос, Гафію Голубку, Марію Степанівну Дьордяй, Івана Голубку, Марію Михайлівну Дьордяй, Гафію Дьордяй; на 8 років таборів — Ганну Волос, на 5 років — Ільяну Дьордяй та Ганну Роман. Ільяну Бокач суд виправдав та звільнив [28].

23 лютого 1949 р. Верховний суд УРСР відмінив рішення обласного суду і повернув справу на повторний розгляд зі стадії попереднього слідства. 25–26 травня 1949 р. відбулося нове засідання суду, але його рішення мало чим різнилися від попередніх: двох чоловіків засудили на 25 років, 5 жінок — на 10 р., 1 жінку — на 8 р., трьох — на 5 і двох — на 2 роки ув'язнення [28].

Не звернули судді увагу на запевнення Анни Роман, що, мовляв, вона лягала під трактор і кидала камінням через те, що в неї на полі ще не був зібраний врожай картоплі та кукурудзи [28, арк. 516 зворот].

У антиколгоспній агітації було звинувачено мешканця Сваляви Івана Лявинця. Так, у червні 1948 р. він агітував членів колгоспу не підписувати статут сільськогосподарської артілі, який і сам не підписав, надіючись на те, що колгосп таким чином розпадеться [30]. В ході слідства також з'ясувалося, що будучи вірником греко-католицької церкви, ще у грудні 1947 р. І. Лявинець відкрито виступав проти передачі приміщення та майна греко-католицької церкви православним [30]. Нагадаємо, що саме в цей час на Закарпатті тривав процес ліквідації греко-католицької церкви, а це вже трактувалося слідчими як антирадянщина. За антирадянську та антиколгоспну агітацію Закарпатський обласний суд 13 грудня 1948 р. засудив Івана Лявинця до 10 років таборів [30]. Щоправда у 1953 р. термін йому був знижений до 5 років.

Проте часом подібні ексцеси закінчувалися трагічно для організаторів колгоспів на місцях. Так, 4 серпня 1948 р. в с. Діброва Тячівського округу о 10 годині ранку натовп односельчан убив голову новоствореного колгоспу І. Черничка. До «бунтівного» села одразу ж прибули співробітники держбезпеки, які заарештували 12 чоловік [31]. Це викликало неабиякий резонанс серед партійного чиновництва як області, так і республіки. Питання перебувало на контролі партійного керівництва

республіки. З цього приводу навіть було підготовлено проект постанови ЦК КП(б)У [32].

А ось наведемо уривок із вироку у кримінальній справі на жителів села Вари Берегівського округу О. М. Гержені, К. К. Сабова і С. М. Фозекоша: «Гержені, Сабов і Фозекош, будучи вороже настроєними проти існуючого політичного устрою в СРСР, проводили антирадянську агітацію серед оточуючих їх осіб. Підсудний Гержені восени 1946 року в бесіді з гр. Лендел виголошував свої ворожі погляди щодо колгоспної системи господарства. Сабов восени 1947 року в бесіді з головою сільради с. Вари Бартою виголошував провокаційні вигадки щодо неминучості зміни політичного устрою в СРСР. У червні і липні 1948 року, коли у селі Вари проводилась організація колгоспу, всі три підсудні в цей період у різний час у бесідах з гр. Варгою Андрієм й іншими громадянами виголошували усякі провокаційні вигадки на дійсне становище колгоспного селянства, а також колгоспного будівництва в СРСР, одночасно з цим наговорювали про неминучість зміни політичного устрою в СРСР» [30, с. 242].

На зборах селян по організації колгоспу в с. Заобуч Перечинського району 5 грудня 1948 р. Василь Кречко виступив із заявою про неможливість створення колгоспу, бо в результаті цього люди будуть голодувати [34, арк. 49, 61, 72, 75]. Також заарештований закликав селян не здавати свою худобу до колгоспу [34, арк. 59, 73]. Цим самим він, як наголошувало слідство, негативно вплинув на організацію колгоспу, а його дії були кваліфіковані як контрреволюційні. 13 травня 1949 р. Закарпатський обласний суд засудив В. Кречка до 10 років таборів [34, арк. 117]. На початку 1990-х рр. він був реабілітований. Цікавий факт: слідчі на початку ведення слідства всюди в документах записували його до середняків, а під кінець віднесли до куркулів.

За подібні дії були репресовані Юрій Коган [32] з с. Блажів-во Берегівського району та Микола Караман [33] з с. Стричава Великоберезнянського району та багато інших. Так, по справі М. Карамана було допитано свідка Григорія Кирєєва, який заявляв, що підсудний переконував жителів села, що колгосп довго не проіснує, а життя в колгоспі погане і важке, а не як обіцяють комуністи, керівники, — заможне і хороше [33,

арк. 80–83]. 20 травня 1950 р. Закарпатський обласний суд виніс вирок М. Караману — 10 років таборів [33, арк. 172].

За вирубку молодого колгоспного саду «Радянське Закарпаття» у кількості 146 дерев в ніч з 28 на 29 квітня 1949 р. був затриманий житель с. Завадка Виноградівського району Михайло Левдар. Як виявилось в ході слідства, поля, засаджені садом раніше належали М. Левдару [37, арк. 27, 50–53, 55–58, 60–61, 64–67]. Вирок — 10 років ув'язнення був винесений 8 вересня 1949 р. [37, арк. 107]. У 1955 р. М. Левдар потрапив під амністію і термін ув'язнення був зменшений до 5 років [34, арк. 232–233], а оскільки засуджений вже відбув цей термін, то був звільнений відразу ж — 2 червня 1955 р.

16 червня 1949 р. був арештований і 19 серпня 1949 р. Закарпатським обласним судом засуджений за так звану антирадянську агітацію на 10 років ВТТ Петро Вакаров із с. Іза Хустського району [35, с. 117]. Він мав необережність у розмові висловитися про труднощі післявоєнного життя і покритикувати керівників села. Свій термін відбував у таборі м. Дніпропетровська, звільнений 10 листопада 1954 р., а 26 серпня 1970 р. Верховним судом УРСР реабілітований [3, с. 11].

Також репресовані як «вороги народу» були Петро Візичканич з Колодного, Іван Немеш з Вонігова та Михайло Орос з Буштина Тячівського району [36, с. 78–79]., Антон Оситовський з м. Берегова, закарпатський журналіст Василь Федака та Іван Цмур [37, с. 61–62]. з Перечина до різних строків ув'язнення. Як бачимо, уже в перші повоєнні роки легко було стати «ворогом народу» і пройти через табори ГУЛАГу.

Часто своє незадоволення колгоспним ладом селяни висловлювали прямо на колгоспних зборах. За такий виступ був затриманий Михайло Жичко з с. Брестового Мукачівського району, який на зборах колгоспу «Ленінська іскра» 23 березня 1949 р. висловився проти колгоспного устрою [41, арк. 102]. Згодом слідчі дописали йому і злочин, спрямований проти радянських партизанів за часи угорської окупації Закарпаття [41, арк. 29, 31, 73, 109]. 26 грудня 1950 р. М. Жичко був засуджений на 25 років, але 18 квітня 1955 р. справу було переглянуто і знято з нього звинувачення в пограбуванні радянських партизанів, а сам термін ув'язнення знижено до 10 років [41, арк. 175, 205–207]. При такій системі будь-який, навіть необережний вислів

проти керівництва колгоспу чи села, районного, обласного, республіканського чи союзного партійного чи радянського керівництва міг трактуватися як антирадянська агітація.

Звичайно, не всі наважувалися відкрито виступати на зборах з антиколгоспними закличками, тому деякі противники нового устрою радянської влади діяли іншими методами. Так, Іван Боднар з с. Ключарки Мукачівського району свою антиколгоспну політику здійснював написанням листів погрожувального характеру представникам парторганізації колгоспу. Будучи учнем 10 класу Мукачівської вечірньої середньої школи, І. Боднар написав п'ять листів антирадянського та антиколгоспного змісту. Два листи були спрямовані на адресу секретаря парторганізації колгоспу «Закарпатська правда» Івана Геревича та ще три для інших керівників села. В листі до секретаря парторганізації І. Боднар писав, що його, як і всіх комуністів, чекають смерть і страшні муки [39, арк. 23]. 29 травня 1953 р. було проведено графологічну експертизу листів, яка довела, що всі п'ять листів написані саме підсудним І. Боднаром [42, арк. 83–83 зворот]. 31 липня 1953 р. Закарпатський обласний суд засудив І. Боднара до 10 років таборів. Одним з пом'якшувальних обставин Івана Боднара стало те, що під час скоєння злочинів він був неповнолітнім. 18 жовтня 1954 р. його справа була переглянута і термін ув'язнення зменшений до 5 років [42, арк. 129–130, 145].

Навіть сільські голови не завжди були на боці колгоспного ладу. Так, до голови закарпатського облвиконкому І. Туряниці надійшла скарга на голову сільської ради с. Дзвінкове Березівського району Йосифа Бароні, нібито він на сільських зборах висловлювався, що й він проти колгоспу і його загнали примусово вступити в нього, а в колгоспі, мабуть, потрібно буде помирати. 20 вересня 1949 р. Й. Баторі на зборах говорив, що правильно роблять люди, що не ходять на роботу в колгосп, бо так він швидше розпадеться [40, арк. 151–152].

Подібним було порушення справи Перечинською окружною радою депутатів трудящих проти голови сільської ради Тур'я Бистра Василя Диянича. За анонімним доносом його було звинувачено в організації на своїй квартирі антирадянських і антиколгоспних зборів. На цих зборах було також складено лист товаришу Сталіну, де просили вождя не створювати колгоспу в селі [41, арк. 15].

Так за ст. 54–1 «а» — це була найбільш поширена стаття — «антирадянська агітація і пропаганда» — було засуджено чимало населення Закарпаття. За зберігання антирадянської літератури жителя с. Новоселиця Міжгірського району Василя Ігнася було заарештовано і 29 червня 1949 р. винесено «стандартний» вирок «трійки» — 25 років. Як згадував В. Ігнась, ввечері 1 квітня 1949 року до його дому прийшли два енкаведисти і зробили обшук. Перекинули все, особливо в його невеличкій бібліотеці, але не знайшли нічого. Проте слідство тривало аж два місяці. При повторному обшукі у заарештованого «знайшли антирадянську літературу, листівки» [41, арк. 237–238]. Цей факт красномовно свідчить про цілковите фабрикування справи слідчими.

Про сфабриковані енкаведистами справи та перебування ув'язнених в таборах дізнаємося також зі спогадів Івана Сегеди [43], Михайла Шимоні [44], Василя Гурдзана [48], Георгіні Мейсарош [46], Дмитра Васька [47] та ін.

Доходило до того, що радянські каральні органи засуджували людей за те, що вони не хотіли давати неправдиві свідчення проти інших. Так, 1 червня 1948 р. було заарештовано жителя селища Великий Березний Василя Рогача. Слідчий вимагав від нього надати неправдиві свідчення проти братів Олачів, які, працюючи на маслозаводі, нібито переправляли в Галичину масло українським повстанцям. В. Рогач відмовився надавати неправдиві свідчення, проте його було засуджено на 10 років ВТТ, як і братів Олачів: молодшого Дмитра — на 10 років, а старшого, Андрія — на усі 25 років [51]. Покарання своє Василь Рогач у радянських таборах відбував протягом 8 років: з 1 червня 1948 року до 1 липня 1956 р. [52].

Добре відомо, що тоталітарний режим карав людей навіть за розповіді анекдотів. Були такі випадки і на Закарпатті з М. Ревтою із Ужгорода, О. Бейла із с. Велика Бігань Берегівського району, Л. Ернеста з Береговою, Й. Павлюка з Велико-го Бичкова Рахівського району, Т. Годора з с. Яворова Ужгородського району. Всіх їх було засуджено до різних строків позбавлення волі у 1948–1957 рр. згідно зі статтю 54–10 ч. 1 КК УРСР [51]. Таких справ було більше, але й ці п'ять дають досить повну уяву про побутування політичних анекдотів серед населення краю і про боротьбу репресивних органів із цим явищем народної сміхової культури.

Кілька кримінальних справ, які сьогодні знаходяться в архіві Управління СБУ в Закарпатській області, стосуються антирадянської пропаганди в стані алкогольного сп'яніння. Так, 27 листопада 1948 р. жителі Нового Села Берегівського району Стефан Машіко та Василь Гайсак, будучи в нетверезому стані вимагали від Ірми Дердь продати їм вина. Почувши відмову в продажі спиртного, вони висловлювалися проти радянської влади, вийняли гвинтівку і почали стріляти в повітря [54, арк. 11, 13, 19–21]. 31 грудня 1948 р. народний суд Ужгородської І дільниці Закарпатської області засудив обох до 2 років таборів [54, арк. 157–157 зв.].

Подібний «злочин» здійснив Василь Іванюк, який 13 липня 1953 р. на станції Ужгород, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, кричав вслід радянським офіцерам, що почнеться війна проти гадів-комуністів. Свідчення дали самі ж офіцери, вслід яким він кричав, — Микола Святков [55, арк. 38–41] та Олександр Жуковський [52, арк. 43–46]. 4 вересня 1953 р. В. Іванюк був засуджений до 10 років виправно-трудова таборів [52, арк. 127–128].

Серед засуджених за антирадянську агітацію опинився і колишній греко-католицький священник, житель с. Худльового Ужгородського району Микола Желтвай. Звинувачення проти нього базувалися на свідченні його колишніх прихожан. Так, Михайло Шляхта стверджував, що 8 вересня 1947 р. Микола Желтвай у розмові з ним сказав, що радянська влада рухається до того, що зі священника він скоро змушений буде стати лісорубом [56, арк. 76]. Що, до речі, невдовзі й сталося. М. Желтвай подався працювати на лісництво в с. Люта Великоберезнянського району.

Ще один свідок у справі Федор Мойег стверджував, що навесні 1944 р. священник М. Желтвай на своїх проповідях говорив, що «в сторону Закарпаття рухається страшний ворог у вигляді більшовицьких військ, тож не дайте захопити їм свої землі» [56, арк. 88]. 17 травня 1950 р. Закарпатський обласний суд засудив М. Желтвая на 25 років таборів [56, арк. 149–150].

За свою неприязнь до комуністичного устрою, вождя всіх народів Йосипа Сталіна чи російської мови були засуджені жителі с. Солотвиного Рахівського району Юлія Старонська та Євген Якобіні, с. Костриноного Великоберезнянського райо-

ну Степан Богнар, м. Ужгорода Бертолай Ракоці. Зокрема, Ю. Старонську було звинувачено у тому, що вона, в присутності завідуючої магазином Гелени Зай та штатного пропагандиста Рахівського окружкому партії Ігната Герича, висловлювалася погано про радянську партію і державу та російську мову [57, арк. 54, 58, 64, 82, 83]. Подібні антипатії обійшлися Ю. Старонській у 8 років позбавлення волі. Такий вирок 23 березня 1953 р. виніс лінійний суд Львівської залізничної дороги [57, арк. 182–183].

С. Богнар звинувачувався у антирадянській агітації за те, що під час хвороби вождя народів Й. Сталіна негативно висловлювався про вождя. Вже після смерті Сталіна, 5 червня 1953 р., С. Богнару було винесено вирок в 10 років виправно-трудових таборів [58, арк. 172–172 зв.].

Через негативне висвітлення своїх думок про вождя народів був засуджений і Бертолай Ракоці, який в траурні дні по смерті вождя насмілився сказати своїм друзям, що вважає повною нісенітницею носіння повною нісенітницею радянським народом повною нісенітницею за вождем [59, арк. 50, 51, 56, 66, 78 зворот, 115]. 12 травня 1953 р. його було засуджено за антирадянську агітацію строком на 10 років ВТТ [59, арк. 144–144 зв.].

Євген Якобіні також мав необережність негативно висловитися при свідках про смерть вождя та сказати, що в європейських країнах заможне життя. Він сказав, що після смерті Сталіна розпочнеться переворот, у результаті якого буде усунуто комуністів від влади [57, арк. 65–66, 116–117]. 11 серпня 1953 р. Є. Якобіні було засуджено на 8 років таборів [57, арк. 196–197 зв.].

Звичайно, на Закарпатті були й інші форми протесту проти радянської влади. Так, до однієї з них слід віднести написання антирадянських листівок. Наприклад, у вересні 1951 р. Аладар Гаджега та Володимир Маргітич на станції Хмельник на вагонах приклеїли дві листівки. Зміст цих листівок говорить сам за себе: «Хай живе мудра політика Трумена! Смерть комунізму» та «Скоро загориться вогонь! Боріться, боріться за політику батька нашого Трумена» [57, арк. 182–183].

5 листопада 1951 р. В. Маргітич та А. Гаджега виготовили 5 антирадянських листівок під назвою «До братів-каторжників». В них вони закликали карпатську бідноту вставати

на боротьбу з колгоспним ладом, «і хоч буде литися кров, то втопити в ній і ворогів, а не лише себе» [58, арк. 166–170]. В. Маргітич підтвердив написання листівок [58, арк. 177–178, 191–192, 223–224], тим більше при обшуді у нього було знайдено листівку антирадянського змісту, підписану іноземним «Національним трудовим союзом», яку знайшов А. Гаджега та передав йому на зберігання [61, арк. 172; 59, арк. 154].

А. Гаджега продовжив писати листівки антикомуністичного спрямування і в наступні роки. У листопаді 1957 р. виготовив листівку, яку направив в американське посольство в Москву, та її було перехоплено. В ній було написано, що розтоптаний «комуністичними катами і людоджерами» закарпатський народ вже не в силах нести на своїх плечах іржаве комуністичне ярмо і просить американський уряд стати на захист цього молодого скривдженого радянськими порядками народу [58, арк. 143 пакет; 62, арк. 31, 41, 58]. За написання листівок Закарпатський обласний суд 8 квітня 1958 р. засудив А. Гаджегу до 10 років, а В. Маргітича до 8 років таборів [61, арк. 295–296].

Можемо зробити висновки, що радянська влада намагалася цілковито контролювати політичні настрої населення Закарпаття. Майже відразу ж зі вступом Червоної Армії на територію краю органи СМЕРШу розпочали пошук і арешти активістів періоду Карпатської України, вбачаючи в них «антирадянський контрреволюційний елемент».

Комуністи, військове керівництво, органи державної безпеки постійно цікавилися настроями населення по відношенню до Червоної Армії, НРЗУ, комуністів, вагомих політичних подій. Прикладом можуть служити спецповідомлення народного комісара державної безпеки Української РСР С. Р. Савченка під грифом «цілком таємно» до ЦК КП(б)У, виявлені нами в Центральному державному архіві громадських об'єднань України, про реакцію населення Закарпаття на прийняття різних декретів та їх втілення.

Під особливим контролем відбувалися перші радянські вибори в Закарпатській області — вибори до Верховної Ради СРСР, Верховної Ради УРСР та місцевих Рад депутатів трудящих. Вони засвідчили, що хоча комуністам і вдалося досягти бажаного для них відсотку голосів, на Закарпатті залишалася ще багато людей, не задоволених радянською владою.

Це незадоволення значно посилилося під час проведення суцільної колективізації, населення Закарпаття рішуче тримало спротив намаганням радянської влади «загнати» його у колгосп. Це проявлялося насамперед у «бабських бунтах» та масових антиколгоспних виступах та заворушення, а також в акціях пасивного протесту — написанні агітаційних листівок, різних висловлюваннях проти створення колгоспів, керівництва села місцевими партійними та радянськими керівниками.

Більшою крамолою вважалися висловлювання проти радянської влади, Й. Сталіна, російської мови, вихваляння життя в капіталістичних країнах тощо. За це зазвичай засуджені отримували значно більші терміни ув'язнення. При аналізі кримінальних справ, які знаходяться в архіві УСБУ в Закарпатській області, бачимо, що досить часто слідчі вдавалися до їх фабрикування.

Відновити всю правду про репресованих за антирадянські настрої закарпатців та повернути чесне ім'я кожній з невинних жертв тоталітарної системи — невідкладне завдання. Архівні документи неспростовно довели, що більшість репресованих було засуджено з політичних мотивів.

Література та джерела

1. Офіцинський Р. Превентивна радянізація Закарпатської України (осінь 1944 р. — 1946 р.) / Роман Офіцинський // Матеріали Всеукраїнської конференції, присвяченої 65-річчю воз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною (Ужгород, 24 червня 2010 року). — Ужгород, 2010. — С. 107–115.
2. Аржевітін С. М. Карпатська Україна: епоха в добі. Передумови, утворення, доба незалежності, спогади і документи / Аржевітін С. М. — Вінниця: Тезис, 2013. — 868 с.
3. Довганич О. У сутінках забуття: Репресовані делегати першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України / Омелян Довганич. — Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000. — 36 с.
4. Докладные записки, справки о состоянии освобожденных районов, политическом настроении и реагировании населения западных областей на обращение Украинского правительства и ЦК КП(б)У (19.01.1944–29.12.1944) // Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО). — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 889. — 99 арк.
5. Спецсообщения, информации о реагировании населения Закарпатской Украины в связи с воссоединением с Советской Укра-

- иной (30.06.1945–20.07.1945) // ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 1625. — 14 арк.
6. Информации, спецсообщения о реагировании населения Украины на подписание договора СССР с Чехословацкой Республикой о Закарпатской Украине (10.03.1945–14.08.1945) // ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 1626. — 12 арк.
 7. Спецсообщение о реагировании населения Закарпатской Украины в связи с ратификацией Временным Национальным Собранием Чехословакии Советско-Чехословацкого договора о Закарпатской Украине (30.11.1945) // ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 1627. — 5 арк.
 8. Специальные сообщения о политических настроениях населения Украинской Советской Социалистической Украиной в связи с выборами в Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик (29.11.1945–22.12.1945) // ЦДАГО. — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 1424. — 22 арк.
 9. Довганич О. Так ламалися долі репресованих закарпатців. Сторінками обласного тому «Реабілітовані історією» / Омелян Довганич. — Ужгород: Гражда, 2008. — 292 с.
 10. Информации, отчеты, справки отдела и инструкторов, переписка с партийными и советскими органами, воинскими частями о подготовке и проведении выборов в Верховный Совет СССР и политическом настроении в области (22.12.1945–18.03.1946) // Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). — Ф. П-1. — Оп. 1. — Спр. 104.
 11. Стенограма зборів обласного партійного активу «Про підсумки Виборів до Верховної Ради УРСР і завдання обласної парторганізації надалі (18.02.1947)» // ДАЗО. — Ф. П-1. — Оп. 1. — Спр. 238. — 146 арк.
 12. Информации, справки обкома партии ЦК КП(б)У о ходе подготовки и проведении выборов в Верховный Совет Украинской ССР (28.11.1946–03.03.1947) // ДАЗО. — Ф. П-1. — Оп. 1. — Спр. 278. — 222 арк.
 13. Информации, справки отдела о состоянии сельского хозяйства области, организации колхозов, устранении нарушений устава сельскохозяйственной артели, развитии рыбного хозяйства (13.03.46–23.12.46) // ДАЗО. — Ф. П-1. — Оп.1. — Спр.144. — 189 арк.
 14. Соціалістична перебудова і розвиток сільського господарства Української РСР. Т. II: (1938–1970). Соціалістичні перетворення в сільському господарстві західних областей. — К.: Вид-во Київського ун-ту, 1968. — 695 с.
 15. Лемак В. Колективізація на Закарпатті: як це було? / Василь Лемак // Новини Закарпаття. — 1993. — 6 травня.
 16. Архів УСБУ в Закарпатській області (далі — АУСБУЗО). — Ф. 7. Оп. — 1. — Спр. С-5680 (Попович І., Балог І.). — 145 арк.
 17. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. С-5764 (Левдар Д.). — 157 арк.

18. Ілько В. І. Колективізація сільського господарства на Закарпатті: її передумови, суть і особливості / Василь Ілько, Ігор Ілько // Актуальні та малодосліджені проблеми історії України. — Ужгород, 1998. Вип. третій. — С.66–93.
19. Міщанин В. В. Аграрна політика на Закарпатті (1944–1950 рр.) / Василь Міщанин. — Ужгород: Закарпаття, 2000. — 138 с.
20. Куценко К. О. Братня допомога народів Радянського Союзу в соціалістичній перебудові сільського господарства Закарпатської області (1945–1950 рр.) / К. О. Куценко // Наукові записки УжДУ. — Ужгород, 1957. — Т. ХХІХ. — С. 306–330.
21. Народне господарство Закарпатської області. Статистичний збірник. — Ужгород: Закарпат. обл. вид-во, 1957. — 168 с.
22. Справки работников отдела по рассмотрению жалоб и предложений колхозников, касающихся организационно-хозяйственного укрепления колхозов (19.01.1949–25.12.1949) // ДАЗО. — Ф. П-1. — Оп. 1. — Спр. 1095. — 99 арк.
23. Довганич О. Любов до землі чи масове заворушення? / Омелян Довганич // Новини Закарпаття. — 1995. — 28 листопада. — С. 6.
24. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 2306-С (Волос П., Волос Г. та ін. — всього 13 чол.). — в 3 томах. — Т. 1. — 297 арк.
25. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 2306-С (Волос П., Волос Г. та ін. — всього 13 чол.). — в 3 томах. — Т. 3. — 684 арк.
26. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 2306-С (Волос П., Волос Г. та ін. — всього 13 чол.). — в 3 томах. — Т. 2. — 319 арк.
27. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 2055-С (Лявинець І.).
28. Лемак В. Колективізація на Закарпатті або як знищували господаря // Соціал-демократ. — 1999. — 6 листопада.
29. Проект постановлення ЦК КП(б)України по вопросу об убийстве председателя Дибровского сельсовета, Тячевского округа Закарпатской области т. Черничко И. И. 10.09.1947 // ЦДАГО. — Ф. 1 — Оп.23. — Спр. 4983.
30. Вирок по кримінальній справі на Гержені О. М., Сабова К. К. і Фозекоша С. М. мешканців села Вари Берегівського округу, обвинувачених в антирадянській й антиколгоспній агітації (27 листопада 1948 р.) // Колективізація на Закарпатті: політичні та адміністративні заходи примусового впливу на селян. 1944–1955: Збірник архівних документів і матеріалів. — Ужгород: Карпати, 2014. — С. 241–242.
31. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. С-5863 (Кречко В.). — 62 арк.
32. Витяг з протоколу допиту обвинуваченого Ю. А. Когана за антиколгоспну агітацію (21 жовтня 1949 р.) // Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. Книга друга. — Ужгород: Закарпаття, 2004. — С. 135–136.
33. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. С-6018 (Караман М.). — 188 арк.
34. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 2908-С (Левдар М.). — 244 арк.

35. Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. Книга перша. — Ужгород: Закарпаття, 2003. — 788 с.
36. Вирок спеціального суду Закарпатської України на засуджених М. А. Ороса та його спільників (14 січня 1946 р.) // Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. Книга друга. — Ужгород: Закарпаття, 2004. — С. 78–79.
37. Вирок спеціального суду Закарпатської України І. М. Цмура на 5 років ув'язнення (23 червня 1945 р.) // Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. Книга друга. — Ужгород: Закарпаття, 2004. — С. 61–62.
38. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 3457-С (Жичко М.). — 223 арк.
39. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 5305-С (Боднар І.). — 160 арк.
40. Переписка с управліннями Міністерства Внутренних Дел, государственной безопасности Закарпатской области по организационным и хозяйственным вопросам (02.01.1948–30.12.1948) // ДАЗО. — Ф. Р-195: Виконком Закарпатської обласної ради депутатів трудящих 1946–1948 рр. — Оп. 1. — Спр. 97. — 168 арк.
41. Переписка с исполкомами городских и окружных Советов депутатов трудящихся по хозяйственно-организационным вопросам (03.01.1949–31.12.1949) // ДАЗО. — Ф. Р-195. — Оп. 4. — Спр. 36. — 104 арк.
42. Спогади В. М. Ігнася про засудження та перебування в таборах ГУЛАГу (1993 р.) // Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. Книга друга. — Ужгород: Закарпаття, 2004. — С. 237–238.
43. Спогад І. І. Сегеди про засудження за антирадянську діяльність і перебування в таборах ГУЛАГу (1995 р.) // Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. Книга друга. — Ужгород: Закарпаття, 2004. — С. 246–251.
44. Спогад репресованого М. І. Шимоні про перебування в таборах ГУЛАГу (1997 р.) // Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. Книга друга. — Ужгород: Закарпаття, 2004. — С. 257.
45. Спогади репресованого В. Гурдзана, записані його побратимом Василем Овсіенком (8 листопада 1998 р.) // Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. Книга друга. — Ужгород: Закарпаття, 2004. — С. 264–270.
46. Спогади Г. І. Мейсарош за антирадянську діяльність та перебування в таборах ГУЛАГу. (2002 р.) // Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. Книга друга. — Ужгород: Закарпаття, 2004. — С. 293–300.
47. Спогад політв'язня Д. П. Васька про засудження за антирадянську діяльність та перебування в таборах ГУЛАГу (2002 р.) // Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. Книга друга. — Ужгород: Закарпаття, 2004. — С. 300–301.

48. Панькович В. Атестат на зрілість в інтер'єрі полярної ночі: В. Панькович // Новини Закарпаття. — 2000. — 15 червня. — С. 5.
49. Василь Рогач розповідає і застерігає / В. Гордієнко // Срібна земля-фест. — 1999. — 16–22 вересня. — С. 4–5.
50. Сенько І. Репресовані анекдоти / І. Сенько // Новини Закарпаття. — 1998. — 24 жовтня. — С. 12.
51. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. — С-1339 (Машіко С., Гайсак В.). — 158 арк.
52. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. С-5189 (Іванюк В.). — 185 арк.
53. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. С-5930 (Желтвай М.). — 188 арк.
54. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. С-5190 (Старонська Ю.). — 219 арк.
55. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. — С-5630 (Богнар С.). — 227 арк.
56. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. — С-2203 (Ракоці Б.). — 182 арк.
57. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. С-5188 (Якобіні Є.). — 249 арк.
58. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. С-5923 (Гаджега А., Маргітич В.): в 2 т. — Т. 2. — 330 арк.
59. АУСБУЗО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. С-5923 (Гаджега А., Маргітич В.): в 2 т. — Т. 1. — 297 арк.

REFERENCES

1. OFITSYNSKYY, R. (2010) *Preventyvnna radyanizatsiya Zakarpatskoyi Ukrainy (osin 1944 r. — 1946 r.) — Preventive Sovietization of Transcarpathian Ukraine (autumn 1944–1946)*. In: *Materialy Vseukrayins'koyi konferentsiyi, prysvyachenoyi 65-richnytsi vozzyednannya Zakarpatskoyi Ukrainy z Radyanskoju Ukrainoyu — Materials of the All-Ukrainian conference on the 65th anniversary of the reunification of the Transcarpathian Ukraine with the Soviet Ukraine*. Uzhhorod, 24 June 2010. pp. 107–115. (in Ukrainian).
2. ARZHEVITIN, S. M. (2013) *Karpatska Ukrainina: epokha v dobi. Peredumovy, utvorennnya, doba nezalezhnosti, spohady i dokumenty — Carpathian Ukraine : the era in a day. Background, education, independence period, memories and documents*. Vinnytsya: Tezys. (in Ukrainian).
3. DOVHANYCH, O. (2000) *U sutinkakh zabuttya: Represovani delehaty pershoho zyzidu narodnykh komitetiv Zakarpatskoyi Ukrainy — In the twilight of oblivion : Repressed delegates of the first Congress of People's Committees of Transcarpathian Ukraine*. Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padyaka. (in Ukrainian).

4. *Dokladnye zapiski, spravki o sostojanii osvobozhdennyh raionov, politicheskom nastroenii i reagirovanii naselenija zapadnyh oblastei na obrashenie Ukrainського pravitel'stva i CK KP(b)U (19.01.1944–29.12.1944) — Memoranda, information on the status of the liberated areas, the political sentiment and the reaction of the population of western regions to the appeal of the Ukrainian Government and the CC of the CP(b)U (19.01.1944–29.12.1944)*. Centralnii derzhavnii arhiv gromadskih objednan Ukraïni — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (in Ukrainian).
5. *Specsoobsheniya, informacii o reagirovanii naselenija Zakarpatskoi Ukrainy v svjazi s vossoedineniem s Sovetskoï Ukrainoi (30.06.1945–20.07.1945) — Special report, information on the reaction of the population of the Transcarpathian Ukraine to the reunification with Soviet Ukraine (30.06.1945–20.07.1945)*. Fund 1. Description 23. Case 1625. Centralnii derzhavnii arhiv gromadskih objednan Ukraïni — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (in Ukrainian).
6. *Informacii, specsoobsheniya, o reagirovanii naselenija Ukrainy na podpisanie dogovora SSSR s CHehoslovackoi respublikoi o Zakarpatskoi Ukraine (10.03.1945–14.08.1945) — Information, special reports on the response of the population of Ukraine to signing of the treaty between the Soviet Union and the Czechoslovak Republic about Transcarpathian Ukraine (10.03.1945–14.08.1945)*. Fund 1. Description 23. Case 1626. Centralnii derzhavnii arhiv gromadskih objednan Ukraïni — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (in Ukrainian).
7. *Specsoobshenie o reagirovanii naselenija Zakarpatskoi Ukrainy v svjazi s ratifikaciei Vremennym Nacionalnym Sobranieï Chehoslovakii Sovetsko-Cehoslovackogo dogovora o Zakarpatskoi Ukraine (30.11.1945) — Special report on the reaction of the population of the Transcarpathian Ukraine to the ratification of the Provisional National Assembly of Czechoslovakia, the Soviet-Czechoslovak treaty on Transcarpathian Ukraine (11.30.1945)*. Fund 1. Description 23. Case 1627. Centralnii derzhavnii arhiv gromadskih objednan Ukraïni — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (in Ukrainian).
8. *Specialnye soobsheniya o politicheskikh nastroenijah naselenija Ukrain'skoi Sovetskoï Socialisticheskoi Ukrainoi v svjazi s vyborami v Verhovnyi Sovet Soyuza Sovetskih Socialisticheskikh Respublik (29.11.1945–22.12.1945) — Special reports on the political sentiments of the population of the Ukrainian Soviet Socialist Ukraine in connection with the elections to the Supreme Soviet of the Union of Soviet Socialist Republics (29.11.1945–22.12.1945)*. Fund 1. Description 23. Case 1624. Centralnii derzhavnii arhiv gromadskih objednan Ukraïni — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (in Ukrainian).
9. DOVHANYCH, O. (2008) *Tak lamalysya doli represovanykh zakarpattsiv. Storinkamy oblasnoho tomu «Reabilitovani istoriyeyu» —*

So the fate of the repressed Transcarpathians were broken. On the materials of a regional issue «Rehabilitated by History». Uzhhorod: Grazhda. (in Ukrainian).

10. *Informacii, otchety, spravki otdela i instruktorov, perepiska s partiinymi i sovetskimi organami, voinskimi chastjami o podgotovke i provedenii vyborov v Verhovnyi Sovet SSSR i politicheskom nastroenii v oblasti (22.12.1945–18.03.1946) — Information, reports, references of the department and instructors, correspondence with party and government bodies, military units on the preparation and conduct of elections to the Supreme Soviet of the USSR and the political mood in the region (22.12.1945–18.03.1946). Fund P-1. Description 1. Case 104. Derzhavnyy arkhiv Zakarpatskoyi oblasti — State Archives of Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).*
11. *Stenohrama zboriv oblasnoho partiynoho aktyvu «Pro pidsumky Vyboriv do Verkhovnoyi Rady URSR i zavdannya oblasnoyi partorhanizatsiyi nadali (18.02.1947) — Transcript of the regional meeting of party activists «On the results of the elections to the Supreme Soviet of the regional party organization and objectives of the future (02/18/1947). Fund P-1. Description 1. Case 238. Derzhavnyy arkhiv Zakarpatskoyi oblasti — State Archives of Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).*
12. *Informacii, spravki obkoma partii CK KP(b)U o hode podgotovki i provedenii vyborov v Verhovnyi Sovet Ukrainskoi SSR (28.11.1946–03.03.1947) — Information, references of the regional party Committee of the Central Committee of the CP(B)U on the preparation and conduct of elections to the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR (28.11.1946–03.03.1947). Fund P-1. Description 1. Case 238. Derzhavnyy arkhiv Zakarpatskoyi oblasti — State Archives of Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).*
13. *Informacii, spravki otdela o sostojanii sel'skogo hozjaistva oblasti, organizacii kolhozov, ustranenni narushenii ustava sel'skohozjaistvennoi arteli, razvitii rybnogo hozjaistva (13.03.46–23.12.46) — Information, references of the department on the state of agriculture in the region, the organization of collective farms, the elimination of violations of the Charter of agricultural cooperatives, fisheries development (13.03.46–23.12.46). Fund P-1. Description 1. Case 144. Derzhavnyy arkhiv Zakarpatskoyi oblasti — State Archives of Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).*
14. *Sotsialistychni peretvorennja v silskomu hospodarstvi zachidnykh oblastey — The socialist transformation in agriculture in western regions (1968) Sotsialistychna perebudova i rozvytok sil'skoho hospodarstva Ukrayinskoyi RSR — Socialist reorganization and development of agriculture of Ukrainian SSR. V. II. Kyiv: Vydavnytstvo Kyyivskoho universytetu. (in Ukrainian).*
15. *LEMAK, V. (1993) Kolektyvizatsiya na Zakarpatti: yak tse bulo? — The collectivization of Transcarpathia: how was it? Novyny Zakarpattia — News of Transcarpathia. 6th May.*

16. *Popovych I., Baloh I.* Fund 7. Description 1. Case S-5680. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
17. *Levdar D.* Fund 7. Description 1. Case S-5764. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
18. *ILKO, V. I.* (1998) Kolektyvizatsiya silskoho hospodarstva na Zakarpatti: yiyi peredumovy, sut i osoblyvosti —Collectivization of agriculture in the Carpathian region: background, essence and characteristics. *Aktualni ta malodoslidzheni problemy istoriyi Ukrainy — Recent history and unexplored problems of Ukraine.* 3. pp. 66–93. (in Ukrainian).
19. *MISHCHANYN, V. V.* (2000) *Ahrarna polityka na Zakarpatti (1944–1950 rr.) — Agricultural policy in Transcarpathia (1944–1950).* Uzhhorod: Zakarpattya. (in Ukrainian).
20. *KUTSENKO, K. O.* (1957) Bratnya dopomoha narodiv Radyanskoho Soyuzu v sotsialistychniy perebudovi silskoho hospodarstva Zakarpatskoyi oblasti (1945–1950 rr.) — Fraternal assistance to the people of the Soviet Union in the socialist reorganization of agriculture of the Transcarpathian region (1945–1950). *Naukovi zapysky UzhdU — Scientific notes of Uzhhorod State University.* Vol. XXX. pp. 306–330. (in Ukrainian).
21. *ANON.* (1957) Statystychnyy zbirnyk — Statistical Yearbook *Narodne hospodarstvo Zakarpatskoyi oblasti — The economy of the Transcarpathian region.* — Uzhhorod: Transcarpathian Oblast publishing. (in Ukrainian).
22. *Spravki robotnikov otdela po rassmotreniyu zhalob i predlozhenii kolhoznikov, kasayushihhsja organizacionno-hozjaistvennomu ukrepleniyu kolhozov (19.01.1949–25.12.1949) — References of the employees of the department for complaints and suggestions from farmers regarding organizational and economic strengthening of the collective farms (19.01.1949–25.12.1949)* (1949) Fund P-1. Description 1. Case 1095. Derzhavnyy arkhiv Zakarpatskoyi oblasti — State Archives of Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
23. *DOVHANYCH, O.* (1995) Lyubov do zemli chy masove zavorushennya? — Love for the land or riots? *Novyny Zakarpattya — News of Transcarpathia.* 28 November. p 6. (in Ukrainian).
24. *VOLOS, P. AND VOLOS, H.* et al. (n.d.) Fund 7. Description 1. Case 2306-S. Vol. 1. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
25. *VOLOS, P. AND VOLOS, H.* (et al.) (n.d.) Fund 7. Description 1. Case 2306-S. Vol. 3. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
26. *VOLOS, P. AND VOLOS, H.* (et al.) (n.d.) Fund 7. Description 1. Case 2306-S. Vol. 2. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).

27. LYAVYNETS, I. (n.d.) Fund 7. Description 1. Case 2055-S. Arkhiv USBU v Zakarpatskii oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
28. LEMAK, V. (1999) Kolektyvizatsiya na Zakarpatti abo yak znyshchuvaly hospodarya — Collectivization of Transcarpathia or how the proprietor was destroyed. *Sotsial-demokrat — Social democrat*. 6 November. (in Ukrainian).
29. *Proekt postanovlenyya TsK KP(b)Ukrayny po voprosu ob ubyystve predsedatelya Dybrovskoho selsoveta, Tyachevskoho okruha Zakarpatskoy oblasti h. Chernychko Y. Y. 10.09.1947 — Draft Resolution of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine on the issue of the murder of Chernichko I.I., the chairman of the Dibrovsky Village Council, Tyachiv district, Transcarpathian region (09/10/1947) (1947)*. Fund 1. Description 23. Case 4983. Centralnii derzhavnii arhiv gromadskih objednan Ukraini — Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. Kyiv. (in Ukrainian).
30. KORSUN, O. (2014) Kolektyvizatsiya na Zakarpatti: politychni ta administratyvni zakhody prymusovoho vplyvu na selyan. 1944–1955. Zbirnyk arkhivnykh dokumentiv i materialiv — The collectivization of Transcarpathia: political and administrative measures of forced influence on farmers. 1944–1955. Collection of archive documents and materials. *Vyrok po kryminalniy na Herzheni O. M., Sabova K. K. i Fozekosha S. M. meshkantsiv sela Vary Berehivskoho okruhu, obvynuvachenykh v antyradyanskiy y antykolhospniy ahitatsiyi (27 lystopada 1948 r.) — The verdict on the criminal case against Herzheni A.M., Sabov K.K. and S.M. Fozekosh, residents of the village Vary of Berehovo district, accused of anti-Soviet and anti-collectivization agitation (27 November 1948)*. Uzhhorod: Vseukrayinske derzhavne vydavnytstvo «Karpaty» — Ukrainian State Publishing House «Karpaty». 241–242. (in Ukrainian).
31. KRECHKO, V. (n.d.) Fund 7. Description 1. Case S-5863. Arkhiv USBU v Zakarpatskii oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
32. TRONKO, P. T. (et al.) (eds.) (2004) Reabilitovani istoriyeyu. Zakarpatska oblast — Rehabilitated by History. Transcarpathian. *Vytyah z protokolu dopytu obvynuvachenoho Yu. A. Kohana za antykolhospnu ahitatsiyu (21 zhovtnya 1949 r.) — Extract from the interrogation of Y.A. Kogan accused of anti-collectivization agitation (21 October 1949)*. Book 2. Uzhhorod: Zakarpattya. 135–136. (in Ukrainian).
33. KARAMAN, M. (n.d.) Fund 7. Description 1. Case S-6018. Arkhiv USBU v Zakarpatskii oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
34. LEVDAR, M. (n.d.) Fund 7. Description 1. Case 2908-S. Arkhiv USBU v Zakarpatskii oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).

35. TRONKO, P. T. (et al.) (eds.) (2004) Reabilitovani istoriyeyu. Zakarpatska oblast — Rehabilitated by History. Transcarpathian. Book 2. Uzhhorod: Zakarpattya. (in Ukrainian).
36. TRONKO, P. T. (et al.) (eds.) (2004) Reabilitovani istoriyeyu. Zakarpatska oblast — Rehabilitated by History. Transcarpathian. *Vyrok spetsialnoho sudu Zakarpatskoyi Ukrayiny na zasudzhennykh M. A. Orosa ta yoho spilnykiv (14 sichnya 1946 r.) — The verdict of the Special Court of Transcarpathian Ukraine on the case of M.A. Orosa and his associates (14 January 1946)*. Book 2. Uzhhorod: Zakarpattya. 78–79. (in Ukrainian).
37. TRONKO, P. T. (et al.) (eds.) (2004) Reabilitovani istoriyeyu. Zakarpatska oblast — Rehabilitated by History. Transcarpathian. *Vyrok spetsialnoho sudu Zakarpatskoyi Ukrayiny I. M. Tsmura na 5 roki uvaznennya (23 chervnya 1945 r.) — The verdict of the Special Court of Transcarpathian Ukraine on the case of I.M. Tsmura for 5 years in prison (23 June 1945)*. Book 2. Uzhhorod: Zakarpattya. pp. 61–62. (in Ukrainian).
38. ZHYCHKO, M. (n.d.) Fund 7. Description 1. Case 4357-S. Arkhiv USBU v Zakarpatskoyi oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
39. BODNAR, I. (n.d.) Fund 7. Description 1. Case 5305-S. Arkhiv USBU v Zakarpatskoyi oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
40. *Perepyska s upravlenyamy Mynysterstva Vnutrennykh Del, hosudarstvennoy bezopasnosti Zakarpatskoy oblasti po orhanyzatsyonom y khozyaystvennym voprosam (02.01.1948–30.12.1948) — Correspondence with the Ministry of Internal Affairs, State Security of the Transcarpathian region on organizational and economic issues (02.01.1948–30.12.1948)* (1948) Fund R-195. Description 1. Case 97. Arkhiv USBU v Zakarpatskoyi oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
41. *Perepyska s yspolkomamy horodskyykh y okruzhnykh Sovetov deputatov trudyashchykhsya po khozyaystvenno-orhanyzatsyonom voprosam (03.01.1949–31.12.1949) — Correspondence with the city and county executive committees of the Soviets of the economic and organizational issues (03.01.1949–31.12.1949)* (1949) Fund R-195. Description 1. Case 36. Arkhiv USBU v Zakarpatskoyi oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
42. TRONKO, P. T. (et al.) (eds.) (2004) Reabilitovani istoriyeyu. Zakarpatska oblast — Rehabilitated by History. Transcarpathian. *Spo-hady V. M. Ihnasya pro zasudzhennya ta perebuuvannya v taborakh HULAHu (1993 r.) — Memories of V. M. Ignasy about the sentencing and imprisonment in GULAG camps (1993)*. Book 2. Uzhhorod: Zakarpattya. pp. 237–238. (in Ukrainian).
43. TRONKO, P. T. (et al.) (eds.) (2004) Reabilitovani istoriyeyu. Zakarpatska oblast — Rehabilitated by History. Transcarpathian. *Spo-had I. I. Sehedy pro zasudzhennya za antyradyans'ku diyal'nist'*

- i перебування в тaborakh HULAHu (1995 r.) — Memories of I. I. Szegeda about the sentencing for anti-Soviet actions and imprisonment in GULAG camps (1995). Book 2. Uzhhorod: Zakarpattya. pp. 246–251. (in Ukrainian).*
44. TRONKO, P. T. (et al.) (eds.) (2004) Reabilitovani istoriyeyu. Zakarpatska oblast — Rehabilitated by History. Transcarpathian. *Spohad represovanoho M. I. Shymoni pro перебування в тaborakh HULAHu (1997 r.) — Memories of the repressed M.I. Shimon about imprisonment in GULAG camps (1997). Book 2. Uzhhorod: Zakarpattya. pp. 257. (in Ukrainian).*
 45. TRONKO, P. T. (et al.) (eds.) (2004) Reabilitovani istoriyeyu. Zakarpatska oblast — Rehabilitated by History. Transcarpathian. *Spohady represovanoho V. Hurdzana, zapysani yoho pobratymom Vasylem Ovsiyenko (8 lystopada 1998 r.) — Memories of the repressed B. Hurdzan recorded by his fellow Basil Ovseyenko (8 November 1998). Book 2. Uzhhorod: Zakarpattya. pp. 264–270. (in Ukrainian).*
 46. TRONKO, P. T. (et al.) (eds.) (2004) Reabilitovani istoriyeyu. Zakarpatska oblast — Rehabilitated by History. Transcarpathian. *Spohady H. I. Meysarosh pro zasudzhennya za antyradyans'ku diyal'nist' ta перебування в тaborakh HULAHu. — 2002 r. — Memories of G. I. Meysarosh about the sentencing for anti-Soviet activities and imprisonment in Gulag camps. — 2002. Book 2. Uzhhorod: Zakarpattya. pp. 293–300. (in Ukrainian).*
 47. TRONKO, P. T. (et al.) (eds.) (2004) Reabilitovani istoriyeyu. Zakarpatska oblast — Rehabilitated by History. Transcarpathian. *Spohad polityvaznya D. P. Vaska pro zasudzhennya za antyradyansku diyalnist ta перебування в тaborakh HULAHu (2002 r.) — Memories of the political prisoner D.P. Vasko about the sentencing for anti-Soviet activities and imprisonment in Gulag camps (2002). Book 2. Uzhhorod: Zakarpattya. pp. 300–301. (in Ukrainian).*
 48. PANKOVYCH, V. (2000) Atestat na zrlist v intereri polyarnoyi nochi — Certificate of maturity in the interior of the polar night. *Novyny Zakarpattya — News of Transcarpathia*. 15 June. (in Ukrainian).
 49. HORDIYENKO, V. (1999) Vasyl Rohach rozpovidaye i zasterihaye — Basil Rogach recounts and warns. *Sribna zemlya-fest — Silver ground-fest*. 16–22th September. (in Ukrainian).
 50. SENKO, I. (1998) Represovani anekdoty — Repressed jokes. *Novyny Zakarpattya — News of Transcarpathia*. 24 October. (in Ukrainian).
 51. MASHIKO S. & HAYSAK V. (n.d) Fund 7. Description 1. Case S-1339. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
 52. IVANYUK, V. (n.d) Fund 7. Description 1. Case S-5189. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
 53. ZHELTVAY, M. (n.d) Fund 7. Description 1. Case S-5930. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).

54. STARONSKA, Yu. (n.d) Fund 7. Description 1. Case S-5190. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
55. BOHNAR, S. (n.d) Fund 7. Description 1. Case S-5630. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
56. RAKOTSI, B. (n.d) Fund 7. Description 1. Case S-2203. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
57. YAKOBINI, Ye. (n.d) Fund 7. Description 1. Case S-5188. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
58. HADZHENHA, A. & MARHITYCH, V. (n.d) Fund 7. Description 1. Case S-5923. Vol. 1. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).
59. HADZHENHA, A. & MARHITYCH, V. (n.d) Fund 7. Description 1. Case S-5923. Vol. 1. Arkhiv USBU v Zakarpatskiy oblasti — Archive of SSU in the Transcarpathian region. Uzhgorod. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 7 листопада 2014 р.

УДК 94(477.83)«1945/1954»

В. І. Ільницький

**МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ І ФІЗИЧНИЙ СТАН
УЧАСНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ
У КАРПАТСЬКОМУ КРАЇ ОУН (1945–1954)**

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
вул. Лесі Українки, 46, м. Дрогобич, Львівська обл., 82100, Україна

Ільницький Василь Іванович, к. і. н., доц. кафедри нової та новітньої історії України, e-mail: vilnickiy@gmail.com

АНОТАЦІЇ

У статті досліджується морально-психологічний та фізичний стан підпільників і повстанців Карпатського краю ОУН. Доведено, що саме від цих двох складових великою мірою залежала ефективність протистояння українського визвольного руху із репресивно-каральною системою. Саме тому керівництво підпілля постійно моніторило морально-психологічний стан підпільних кадрів, щоби адекватно вживати заходів для підтримки його на належному рівні. Виокремлено основні чинники, які впливали на